

Barbara UHEREK - BRADECKA
Wyższa Szkoła Techniczna w Katowicach
basiauherek@gmail.com

ANALIZA OBIEKTÓW ZWIĄZANYCH Z MONASTYCYZMEM POWSTAŁYCH DO 1939 ROKU NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM I W KSIĘSTWIE OPAWSKIM

STRESZCZENIE

Artykuł porusza problem badań historycznych architektury klasztorów w regionie Śląska Cieszyńskiego i Księstwa Opawskiego. Sednem rozważań jest analiza obejmująca szeroko pojętą architekturę zakonów, powstającą na wybranym obszarze, od zarania dziejów do 1939 roku oraz wpływ jaki mają jej funkcje dodatkowe (świeckie), bardzo często uzupełniające program funkcjonalny klasztorów. Analizy pozwoliły na stworzenie typologii obiektów oraz określenie funkcji uzupełniających, które wraz z upływem czasu zajmują coraz więcej miejsca w prezentowanych obiektach. Poruszają także pomijaną do tej pory problematykę społecznego oddziaływania obiektów zakonnych.

SŁOWA KLUCZOWE

klasztor, architektura, funkcja, społeczne oddziaływanie

WPROWADZENIE

Rola jaką odgrywały założenia zakonne, na terenie Śląska Cieszyńskiego i Księstwa Opawskiego¹ a także ich powiązania z tkanką miejską jest zagadnieniem niewątpliwie ciekawym ze względu na wielokulturowość, wielowyznaniowość i wielonarodowościowość przyjętego do rozważań obszaru terytorialnego. Mając powyższe na uwadze zaskakuje brak opracowań poruszających te zagadnienia.² Powstało bowiem wiele popularnonaukowych opracowań dotyczących wartości przyrodniczych, kulturowych i turystycznych opisywanych regionów. Zagadnienia dotyczące katolickiej architektury sakralnej, a szczególnie architektury zakonów podejmowane były do tej pory bardzo rzadko. Dość szczegółowym badaniom poddano zabytki architektury zakonnej w Cieszynie i Ostrawie, także zabytki Opawy doczekały się licznych, choć głównie albumowych opracowań, pozostałe nie spotkały się dotychczas z większym zainteresowaniem.

¹ Do rozważań przyjęto sytuację w jakiej znajdował się Śląsk okresie od 1386 do roku 1536. W tym to okresie nie zmieniają się granice ani Księstwa Opawskiego, ani Cieszyńskiego. Mimo pozornej odrębności administracyjnej Księstwa Cieszyńskiego i Opawskiego obszary te od wieków postrzegane były jako całość. Ponadto na całym wspomnianym terytorium działali w pewnych okresach czasu ci sami budowniczowie, malarze, rzeźbiarze czy inni artyści.

² Zagadnienia poruszane w artykule szerzej poruszane są w opracowaniu pt.: Architektura klasztorów na Śląsku Cieszyńskim i w Księstwie Opawskim, Wyd. Politechniki Śląskiej, Gliwice 2012, którego jestem autorką. Monografia ta zawiera także analizę stylistyczną wybranych obiektów oraz analizy ich urbanistycznych powiązań z zastaną tkanką miejską i wpływu na urbanizację terenów niezabudowanych.

Założeniem do badań było przeprowadzenie analiz programu funkcjonalnego architektury monastycznej ze zwróceniem szczególnej uwagi na funkcje towarzyszące, mające bezpośredni wpływ i jej społeczne oddziaływanie. Analiza taka daje pełny obraz przemian, jakie zachodziły na przestrzeni wieków w architekturze monastycznej Śląska Cieszyńskiego i Księstwa Opawskiego³. Wieloaspektowość analiz pozwoliła na kilkunastokrotne badania dające ogólny pogląd na morfologię obiektów i ich udział w przeobrażeniach urbanistycznych miast (który nie zostanie poruszony w niniejszym artykule), oraz umożliwiła opracowanie systematyki ich układów przestrzennych.

1. Posłannictwo, forma architektoniczna i funkcja klasztorów

Analizując architekturę klasztorów pamiętać należy o tym, że różnorodność misji duchowej zakonów odzwierciedla się w różnorodności form ich siedzib. Na analizowanym obszarze występują tylko zgromadzenia wspólnotowe, stąd pokrewieństwo dyspozycji przestrzennej ich siedzib jest oczywiste i czytelne. Wraz z upływem czasu, a więc zmieniającymi się wymogami i możliwościami, każdy ustalony typ zabudowań klasztornych ulega jednak pewnym modyfikacjom. Należy także mieć na uwadze fakt, że wspólnotowy charakter mają także kongregacje, które w przeciwieństwie do zakonów nie wykształciły skryzalizowanych typów zabudowań. Kształt wznoszonych przez nie zabudowań wynika bowiem raczej ze względów utylitarnych, niż narzuconej im odgórnie formy⁴. Ponadto pamiętać należy o tym, że obszar Śląska Cieszyńskiego i Księstwa Opawskiego rozwijał się dynamicznie, a wielokulturowe, tolerancyjne społeczeństwo akceptowało i nadal akceptuje różnorodność zabudowy, kładąc przede wszystkim nacisk na jej użyteczność.

Rys 1. Frontowa, piętnastoosiowa fasada klasztoru Dominikanek w Klimovicach, fotografia z 1926 roku; centralnie widoczna nisza zamiast okna

Fig 1. Front, fifteen-axes, the facade of the Dominican monastery in Klimovitch, photo from 1926; centrally visible niche instead of a window

Source: <http://www.mestoklimkovice.cz/gallery/displayimage.php?album=1&pos=8>

Rozwój typologiczny siedzib zgromadzeń zakonnych nadal postępuje. W ciągu kilku ostatnich lat przejawiają się w nim dwie główne tendencje. Z jednej strony, w znamienitej większości przypadków w zakonach, których społeczności są do dziś aktywne, wykorzystuje się typ architektury „cywilnej”, zdradzającej tylko detalem, że chodzi o siedzibę zakonu. Z drugiej strony można spotkać się z tradycjonalizmem i swoistym nawrotem do korzeni, zwłaszcza w zakonach kontemplacyjnych.

³ Na wybranym obszarze pierwsze obiekty monastyczne zaczęły pojawiać się już w XIII wieku (klasztor Minorytów w Opawie, klasztor Dominikanów w Cieszynie)

⁴ U niektórych zhierarchizowanych zgromadzeń jak cystersi czy benedyktyni, kształt i forma zabudowań określona była regułą zakonną.

Rys 2. Widok budynku instytutu salezjańskiego (salezjańskiego centrum), kościoła (po prawej) i budynków klasztornych w Ostrawie (po lewej)

Fig 2. Salesian institute building view (Salesian center), the church (right) and buildings of the monastery (left) in Ostrava. Source: <http://ostrava.sdb.cz/domovdb/>

1.1. Procesy społeczne i ich odbicie w architekturze zakonów

Mieszkańcy Księstwa Cieszyńskiego już od czasów Kazimierza II byli w znakomitej większości katolikami. Mimo tego, iż region graniczy z Morawami, gdzie w XV wieku pojawiły się reformy husyckie, gdzie mocno działał Bracia Czescy i Bracia Morawscy oraz gdzie docierały informacje o wojnach religijnych, toczących się w Czechach, to jednak jego społeczeństwo wiernie trwało przy kościele katolickim. Nieco inaczej sytuacja wyglądała w okolicach Opawy, gdzie wpływy reformatorów były znacznie większe. W 1428 roku tereny te zostały spustoszone przez wielki najazd husycki Prokopa Wielkiego. Duża część społeczeństwa pozostała jednak przy katolicyzmie. Niewątpliwie przyczynił się do tego również fakt, iż kościół zapisał się w tych regionach, m.in. dzięki klasztorom, także jako krzewiciel oświaty. Należy jednak pamiętać, że o szkolnictwo troszczył się także kościół luterański⁵. Budownictwo związane z monastycyzmem, którego program uzupełniony był funkcjami społecznymi, na wybranym obszarze zaczęło rozwijać się w zasadzie od początku XIII wieku, a jego prekursorami byli Rycerze Niemieccy⁶. Najstarsze zachowane do dziś obiekty pochodzą z XIV wieku i są to dawne siedziby zakonów mniszych, których pierwotny wygląd zazwyczaj uległ zatarcia podczas licznych późniejszych przebudów. Czas, w którym pojawiają się pierwsze zabudowania komend i klasztorów, to niewątpliwie także czas rozwoju intelektualnego społeczeństwa zamieszkującego ten obszar. Jeszcze w XII wieku umiejętność rachowania, czytania i pisania posiadało przede wszystkim duchowieństwo. Na przełomie XIII i XIV wieku nastąpiła pod tym względem wielka zmiana. Niezaprzeczalny udział w swoistej rewolucji edukacyjnej miały, ale także terenów wiejskich miały zgromadzenia zakonne i prowadzone przy nich szkoły. Rola, jaką odgrywał kościół i religia, była dla regionu olbrzymia, tym bardziej, że wobec zmieniających się rządów, właścicieli ziemskich, a nierzadko także państwowości była jedyną niezmienną prawdą w życiu mieszkańców. Jak pisze Henryk Samsonowicz: „Jest rzeczą znaną, że ideologia kościelna jako jedyna doktryna filozoficzna, moralna, społeczna ingerowała we wszystkie dziedziny życia”⁷. Na wybranym obszarze badawczym, podobnie jak w całej środkowej Europie, występowały jednak znaczne różnice pomiędzy terenami miejskimi i wiejskimi. Mieszczanie, zdecydowanie lepiej wykształceni niż biedota wiejska, często traktowali wiarę, a zwłaszcza darowizny jak transakcje handlowe. Biedota natomiast, zwłaszcza w początkowym okresie powstawania klasztorów, łączyła wiarę w Pismo Święte z opowieściami i wierzeniami o proweniencji pogańskiej, traktującymi o upiorach, czarach i złych mocach. Dlatego też, mimo iż miasta pozostawały głównymi ośrodkami, w których lokowały swoje siedziby zgromadzenia zakonne, możemy znaleźć także pewną liczbę obiektów ulokowaną na terenach niezurbanizowanych. Najczęściej ich wiodącą funkcją było sprawowanie nadzoru nad zapleczem gospodarczym

⁵ Do połowy XIX wieku szkolnictwo miało bowiem wyłącznie wyznaniowy charakter i organizowane było przez władze kościelne i klasztorne.

⁶ Nieistniejąca komenda władz zakonu Rycerzy Niemieckich w Karniowie powstała na przełomie XII i XIII wieku, w XIII wieku powstała komenda w Neplachovicach.

⁷ H. Samsonowicz, *Życie miasta średniowiecznego*, Wydawnictwo Poznańskie, 2001, s. 180

klasztoru⁸ leżącym poza miastem, ale stawały się one także ośrodkami edukacji i życia kulturalnego danego obszaru i wpływały na jego urbanizację. W okresie kontrreformacji i wolności religijnej działalność klasztorów, rozszerzona zazwyczaj o funkcje edukacyjne czy medyczne, dowodziła opiekuńczej roli kościoła jako instytucji i zachęcała wiernych do nawracania się na katolicyzm. Obserwujemy wtedy rozwój innego typu zabudowań zakonnych, nie będących już zamkniętymi „claustrum”, lecz rozbudowanymi kompleksami wieloskrzydłowymi lub jednoskrzydłowymi budynkami dostępnymi dla ludności świeckiej. Wiąże się to niewątpliwie, także ze zmianą rodzaju wspólnot zakonnych, aktywnych na tym obszarze. Przed reformacją przeważają bowiem wspólnoty rycerskie i kontemplacyjne, później pojawiają się kleryckie, a jeszcze później znaczną aktywność wykazują liczne kongregacje zakonne, których reguły nie są już tak sztywne jak reguły zakonne.

2. Typy funkcjonalno – przestrzenne zabudowań zakonnych

Analizując historyczny proces kształtowania się oraz współczesne oblicze zróżnicowania kulturowego wybranego obszaru badawczego, jego specyfikę społeczną, etniczną a nawet polityczną widzimy wyraźny ślad, jaki na życiu tej ziemi odcisnęły działające tam kościoły i klasztory. Nie sposób przecenić ich roli, gdyż oprócz funkcji sakralnych były i są nadal mecenasem kultury i wychowawcą społeczeństwa. Obecnie są one także nauczycielami tolerancji, poszanowania odmienności religijnej i kulturowej oraz koegzystencji w duchu ekumenizmu.

Analiza architektury zakonów, powstającej od początku dziejów Śląska Cieszyńskiego i Księstwa Opawskiego do roku 1939, musi więc być prowadzona wieloaspektowo. Jeden z aspektów – analiza układów funkcjonalno – przestrzennych pozwala wyodrębnić dwa zasadnicze typy zabudowań:

Typ A – założenia wieloskrzydłowe⁹,

Typ B – założenia jednoskrzydłowe.

Ponadto, w obrębie każdego z tych typów wprowadzić można wtórny podział, mający na uwadze zróżnicowanie obiektów, pod względem dyspozycji przestrzennej i lokalizacji klasztornej kościoła czy kaplicy. Należy jednak pamiętać, że występują także obiekty zakonne nie mające w swoim programie funkcjonalnym kościoła ani kaplicy¹⁰.

W obrębie założeń typu A – wieloskrzydłowych zostały wyodrębnione układy:

A1 - zamknięte – kościół i skrzydła zabudowań tworzą czworoboczny, najczęściej arkadowy dziedziniec, o charakterze „claustrum”, przy czym kościół w większości jest orientowany, a klasztor znajduje się po jego południowej stronie. Skrzydła klasztoru posiadają przeważnie dyspozycję dwutraktową, zdarzają się jednak także, zwłaszcza w wyższych kondygnacjach, dyspozycje trójtraktowe.

A2 - wielokrotnie zamknięte – kościół i skrzydła zabudowań klasztornych wydzielają kilka dziedzińców¹¹ o różnych funkcjach. Założenia tego typu, budowane były lub przebudowywane ze skromniejszych - głównie w dobie baroku - i zbliżają się czasem do budownictwa pałacowego. Skrzydła podobnie jak w typie A1 posiadają dwu lub trójtraktowy układ.

A3 - niezamknięte, nieregularne - kościół i skrzydła zabudowań klasztornych, użytkowych i gospodarczych rozlokowane są tak, by tworzyć wewnętrzne dziedzińce, lecz

⁸ Klasztory posiadały majątki pochodzące z nadania, darowizny lub nabyte w drodze kupna, umożliwiające im utrzymanie się, posiadały także prawo do poboru dziesięciny z wyznaczonych im wsi i parafii a także, prawa do gospodarowania lasami ect.

⁹ W rozważaniach dotyczących morfologii zabudowań zakonnych przyjęto nazwę „skrzydło” jako tradycyjnie kojarzącą się z zabudowaniami klasztorowymi. Rozumienie pojęcia bliższe jest jednak pojęciu „segment” obiektu.

¹⁰ Najczęściej lokowane były one bezpośrednio przy kościele farnym, lub posiadały użytkowy czy gospodarczy charakter, lub też wykorzystywały kościół innego zgromadzenia przyległy do ich klasztoru

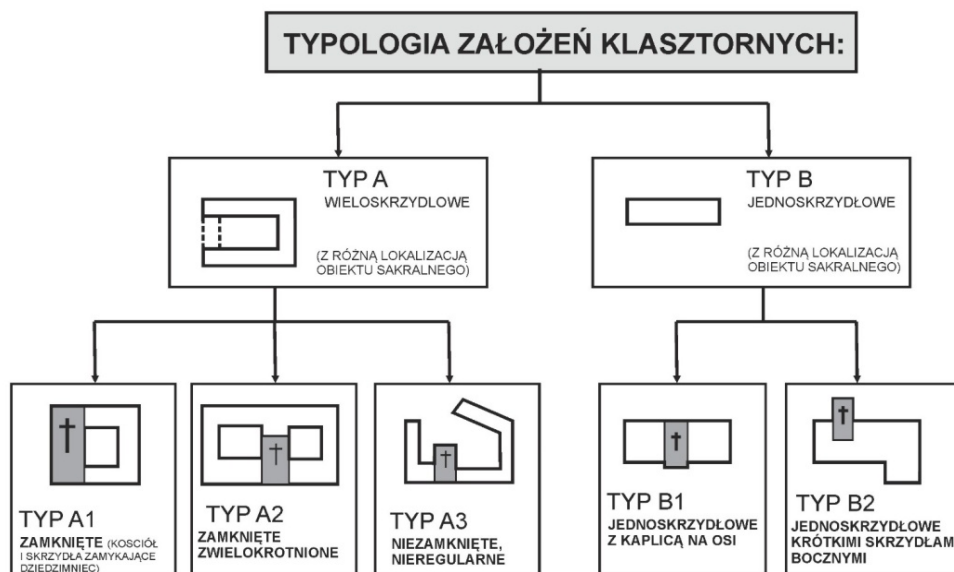
¹¹ Najczęściej były to dwa dziedzińce, z których jeden posiadał charakter gospodarczy a drugi reprezentacyjny lub kontemplacyjno-rekreacyjny.

nie posiadają one formy „claustrum”, są otwarte z jednej lub kilku stron i posiadają różne funkcje. Najczęściej obiekty tego typu powstawały w wyniku przebudów lub dobudów skrzydeł do obiektów typu A1 lub A2.

W obrębie założeń typu B – jednoskrzydłowych wyodrębnione zostały obiekty:

B1 – jednoskrzydłowe z kaplicą na osi - obiekty na planie prostokąta lub kwadratu, dwutraktowe z pomieszczeniami w amfiladzie lub trójtraktowe w układzie korytarzowym, czasem nie posiadające kaplicy,

B2 – jednoskrzydłowe z krótkimi skrzydłami bocznymi lub kaplicami wysuniętymi poza obris głównego skrzydła¹² - obiekty najczęściej trójtraktowe, budowane chętnie przez kongregacje w XIX i na początku XX wieku.

Rys 3. Schemat podziału typologicznego rzutów. Oprac.: autorka
Fig 3. Plan typology scheme. Developed by the author

Po głębszej analizie przykładów nasuwa się stwierdzenie, że różne typy założeń powstają w różnym czasokresie. Obiekty wieloskrzydłowe z jednym dziedzińcem – A1 – powstają na analizowanym terenie od XIII do XIX wieku. W ich obrębie mieszczą się różne funkcje, w zależności od tego, jakie zgromadzenie budowało czy też było użytkownikiem danego kompleksu. Zawsze jednak znamienitą ich część zajmuje kościół lub duża kaplica.

Obiekty typu A2, a więc takie, które posiadają dwa zamknięte dziedzińce, na wybranym obszarze reprezentowane są tylko przez dwa założenia, powstałe w XVII i na początku XX wieku. Geneza tych obiektów różni się jednak między sobą. Pierwszy powstał bowiem w wyniku przebudowy wcześniejszego założenia pałacowego i posiada stosunkowo małą kaplicę, a drugi został wzniesiony od podstaw i częścią jego projektu jest duży kościół. Różnią się one między sobą także lokalizacją i funkcją jaką pełniły.

Najwięcej obiektów wieloskrzydłowych reprezentuje typ A 3. Obiekty o wielu skrzydłach nie domykających całkowicie dziedzińca (lub dziedzińców), powstawały od XVII do XX wieku, a wśród nich możemy dostrzec olbrzymią różnorodność funkcjonalną, stylistyczną i lokalizacyjną.

Brak skrzydła zamykającego dziedzińce podyktowany był różnymi względami. Czasem decydowały względy lokalizacyjne, czasem czynnikiem uniemożliwiającym

¹² Rzut w kształcie litery „T”, praktykowany głównie przez kongregacje żeńskie, niereprezentowany na tym obszarze także zaliczany byłby do kategorii B2.

budowę zamykającego skrzydła był kształt działki¹³, czasem brak funduszy, rzadko decydował o tym zamysł architekta. Pierwsze obiekty jednoskrzydłowe typu B1 i B2 zaczęły powstawać znacznie później niż obiekty wieloskrzydłowe, należące do typu A. Najstarszy jednoskrzydłowy obiekt, będący przedmiotem analizy, datowany jest wprawdzie na XVII wiek, jednak typ jednoskrzydłowych założeń z kaplicami mieszczącymi się w obrysie skrzydła czy też wychodzącymi poza niego, rozprzestrzenił się pod koniec XIX i na początku XX wieku. O rodzaju obiektu decydowały w dużej mierze kryteria użytkowe, a ponieważ obiekty te, w większości przypadków wznoszone przez zgromadzenia żeńskie, obok funkcji użytkowej i sakralnej mieściły także funkcję edukacyjną. Dlatego typ jednoskrzydłowego budynku z salami lokowanymi po dwóch stronach korytarza wydawał się najbardziej odpowiedni i ekonomicznie uzasadniony.

3. Funkcje obiektów monastycznych

W opisanych powyżej typach funkcjonalno - przestrzennych, mieściły się różne funkcje świadczące o rzeczywistej obecności „Kościoła” w życiu społeczeństw oraz o chrześcijańskim uniwersalizmie¹⁴.

Wyróżnić możemy:

- funkcje sakralne (kościół, kaplice i oratoria oraz wszystkie miejsca przeznaczone na modlitwę i nauczanie prawdy wiary, a także towarzyszące im pomieszczenia jak chóry, zakrystie czy kruchty. Należy tutaj zwrócić uwagę również na fakt, iż zwłaszcza w obiektach jednoskrzydłowych kaplice występowały w przestrzeni pierwszej kondygnacji),

- funkcje użytkowe (pomieszczenia wykorzystywane przez zakonników jak dormitoria, refektarz, łaźnie, skryptorium itp., oraz wszystkie pomieszczenia niezbędne do funkcjonowania klasztoru - kuchnia, browar, piekarnia, młyn, warsztaty rzemieślnicze, obory itd., a także wszystkie pomieszczenia gospodarcze niezbędne do przechowywania płodów rolnych jak spichlerze czy stodoły. Jako funkcję użytkową rozumie się także bibliotekę wykorzystywaną przez zakonników, do której świeccy nie mieli dostępu¹⁵,

- funkcje medyczne¹⁶ (pomieszczenia służące jako infirmerie, szpitale, ambulatoria, przychodnie, domy opieki nad chorymi oraz apteki. W zakres funkcji medycznych wchodzi także szeroko pojęta działalność charytatywna polegająca na prowadzeniu schronisk dla bezdomnych, dokarmianiu i odziewaniu biednych itd.¹⁷),

- funkcje edukacyjne (żłobki, przedszkola, szkoły podstawowe i zawodowe dla młodzieży i dorosłych, szkoły średnie oraz szkoły pielęgniarstwa, a także ochronki dla dzieci, sierocińce, pensjonaty, internaty, bursy i inne placówki szkolno-opiekuńcze. Przez funkcję edukacyjną rozumie się także biblioteki dostępne dla ogółu, budynki nowicjatu oraz pomieszczenia, w których mieściły się teatry lub odbywały inne zajęcia edukacyjne jak nauka gry na instrumentach czy rękodzieło.

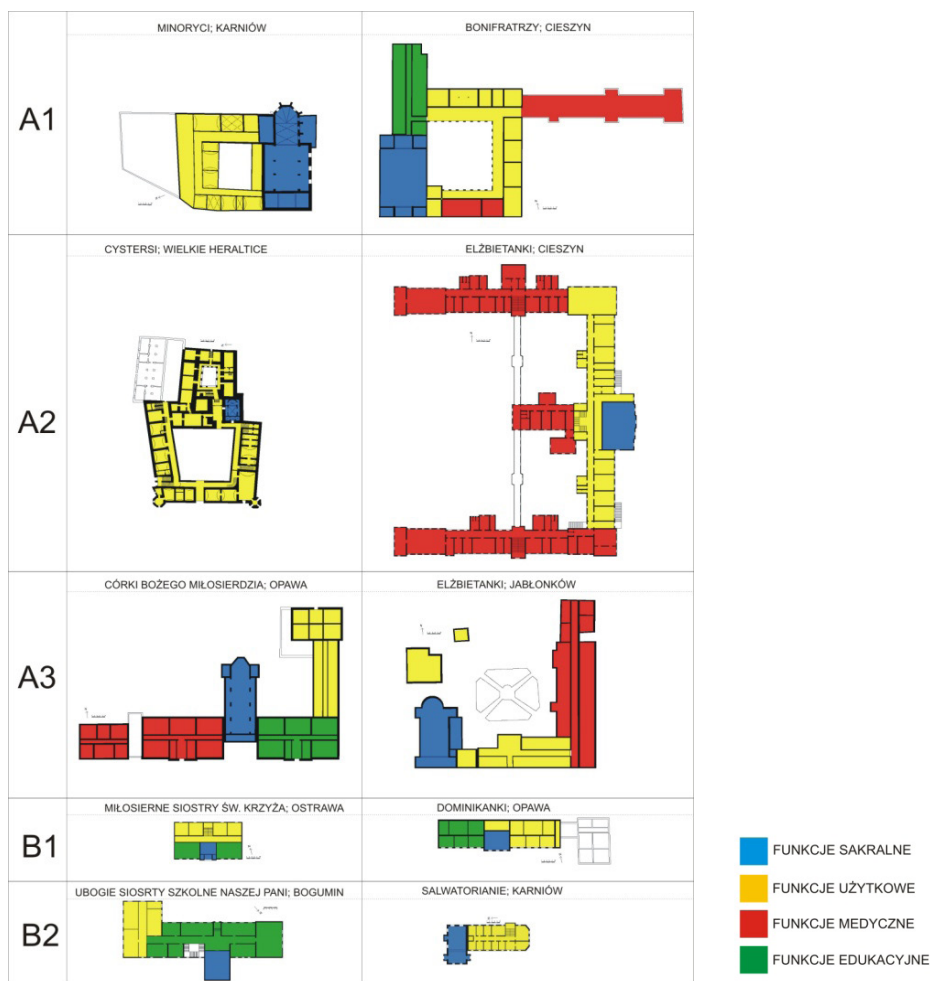
¹³ Miało to ogromne znaczenie zwłaszcza w ciasno zabudowanych miastach, gdzie stworzenie dogodnego miejsca pod budowę klasztoru nierzadko wymagało konsolidacji kilku działek należących nieraz do różnych właścicieli.

¹⁴ Więcej na ten temat pisze Rabiej J. „Architektura sakralna chrześcijaństwa w wymiarach funkcji pozaliturgicznych” w: Człowiek, potrzeby, środowisko ; Katowice 2005, s.213

¹⁵ Choć nie można zapomnieć o pośredniej edukacyjnej funkcji tego pomieszczenia, wiedza głoszona była bowiem świeckim na kazaniach

¹⁶ Analizujemy funkcję architektury klasztorów sensu stricto pomijając funkcję medyczną polegającą na pracy zakonnic czy zakonników w szpitalach publicznych i miejskich lub też opiekę nad chorymi w ich prywatnych domach.

¹⁷ Z wykluczeniem przytułków dla sierot i sierocińców, pełniących także rolę wychowawczą, a więc ujętych pod pojęciem funkcji edukacyjnych.

Tab 1. Graficzne przedstawienie wielkości wybranych obiektów, w korelacji z typologią zabudowy oraz rozkładu ich funkcji. Oprac.: autorka

Tab 1. Graphical analysis of chosen plans and its correlation with object typology and their functions. Developed by the author

Budynki zakonne pełniły również kilka innych funkcji. Mieściły się w nich siedziby władz miejskich, obradowały sejmiki, stały się one elementami systemu obronnego miasta. Funkcje te występują jednak marginalnie. Zarówno jednak wśród grup obiektów jak i w samych obiektach funkcje zmieniały się wraz z upływem lat i były odpowiedzią na potrzeby lokalnego środowiska. Równocześnie zmieniał się stopień dostępności pomieszczeń zakonnych dla świeckich oraz procentowy udział powierzchni zabudowań, który był dla nich niedostępny. Wielką rolę w ingerencji w układ funkcjonalny klasztorów odegrała kontrreformacja nasilająca się zwłaszcza na obszarze dawnego Księstwa Cieszyńskiego.

Wyraźnie widać, jak bardzo otwierają się one dla lokalnej społeczności. Na całym obszarze do założeń klasztornych zaczynają wkraczać funkcje świeckie związane z medycyną, opieką socjalną czy kulturą. Przy klasztorach lub często w ich obrębie powstają szpitale, ochronki dla dzieci, szkoły, a zgromadzony przez zakonników księgozbiór i pamiątki pozwalają na otwieranie pierwszych bibliotek i muzeów.¹⁸ Założenia klasztorne przestają być zamkniętymi miejscami kultu, stają się ośrodkami o dużym

¹⁸ Przykładem może być tutaj biblioteka oraz muzeum ks. Leopolda Szersznika w Cieszynie. Obecnie jego zbiory stanowią część zbiorów Muzeum Śląska Cieszyńskiego, zlokalizowanego w Cieszynie przy ulicy T. Regera 6, a zobaczyć je można w dziale historii.

znaczeniu kulturowym, z którymi lokalna ludność chętnie się identyfikuje. Otwarcie obiektów klasztornych dla świeckich użytkowników nierozdzielnie wiąże się z ich społecznym oddziaływaniem. To pole bardzo szerokie i niewątpliwie trudne do precyzyjnego zdefiniowania. Już sama obecność zakonników i obiektów przez nich budowanych w średniowiecznych miastach, oddziaływała na społeczeństwo i wymuszała konkretne zachowania społeczne. Konsekwencją tego było wprowadzenie i ukształtowanie lokalnej estetyki społecznej. Niewątpliwie, dominujące nad zabudową świecką założenia klasztorne były urzeczywistnieniem odwiecznego dążenia do trwałości i piękna w architekturze. Dla lokalnej ludności stanowiły niedościgniony wzór, zarówno w zakresie innowacyjnych rozwiązań konstrukcyjnych, ale także w zakresie formy, detalu czy zdobnictwa. Klasztory i obiekty sakralne były także miejscami, w których ludność obcowała z dziełami sztuki malarskiej czy rzeźbiarskiej, wykonanymi nierzadko przez znakomych artystów¹⁹ sprowadzanych przez zakonników.²⁰

Rys 4. Dawna sala do nauki fizyki w klasztorze Urszulanek w Lubomierzu

Fig 4. The old hall to learn physics in the Ursuline convent in Lubomierz

Source: <http://fotopolska.eu/Lubomierz/b27122>, Klasztor_Urszulanek_dawny.html

Rys 5. Męska sala chorych w czasie I Wojny Światowej. Fotografia: Archiwum klasztoru Elżbietanek w Cieszynie.

Fig 5. Men's ward at the time of the First World War. Photography: Archives of the Monastery of St. Elizabeth in Cieszyn

¹⁹ Bardzo często zakonnicy sprowadzali braci z innych klasztorów, dzięki czemu następowała wymiana myśli kulturalnej, filozoficznej i artystycznej z innymi regionami Europy.

²⁰ W tym miejscu należy jednak pamiętać o tym, iż część zgromadzeń zakonnych propagowała ascetyczne życie, a co za tym idzie skromny, wręcz surowy wystrój wnętrz kościołów i klasztorów.

Wnioski

Analizy rozkładu funkcji pozwoliły odkryć pewne prawidłowości dotyczące udziału poszczególnych funkcji w obiektach klasztornych, jak np. występowanie obiektów o funkcji wyłącznie użytkowej w każdym z typów, czy niewystępowanie funkcji medycznej w obiektach typu B1 i B2. By stwierdzić to z całą pewnością, należy jednak przeprowadzić badania dla większej ilości obiektów a ponadto, dokonać bardziej szczegółowego podziału funkcji. Pewne jest jednak to, że najstarsze kościoły i klasztory budowano nie tylko w trosce o zbawienie duszy. To dzięki nim lokalna społeczność miała kontakt z innymi ośrodkami, następowała wymiana myśli technicznej i kulturalnej. Stanowiły one także miejsce uroczystych zebrań i zjazdów, dopiero w późniejszym okresie przeniesionych do sal ratuszowych. Kościoły i klasztory od zarania dziejów były więc ośrodkami życia nie tylko religijnego, ale także społecznego. Realizując wymienione powyżej funkcje społeczne, założenia klasztorne pełniły bardzo ważną rolę w życiu lokalnego społeczeństwa.

Pełniły także rolę konsolidacyjną dla wielonarodowego społeczeństwa, jakie zamieszkiwało na terenach stanowiących obszar badawczy. Nierzadko, wobec dynamicznie zmieniającej się sytuacji politycznej były jedynym stałym punktem odniesienia ludności tworzącej lokalne społeczeństwo.

Literatura

- [1] Bardzińska-Bonnenberg T.: Wnętrza urbanistyczne i ich percepcja na przykładzie zespołów zabytkowych z przełomu XIX i XX wieku. W: Nieznane piękno sztuki śląskiej. Śląskie dzieła mistrzów architektury i sztuki. Katowice 1987 s.188-198.
- [2] Batowski H.: Kryzys dyplomatyczny w Europie. Jesień 1938 – wiosna 1939. Warszawa 1962.
- [3] Białostocki J.: Sztuka i reformacja. W: Symbole i obrazy w świecie sztuki. Warszawa 1982, s. 230-233.
- [4] Bogdan F.: Geneza i rozwój klauzury zakonnej : studium prawno-historyczne. Poznań: Pallottinum1954.
- [5] Budniak J.: Kościoł rzymskokatolickie w przestrzeni ekumenicznej. przypadek Śląska Cieszyńskiego. W: Socjologia religii. Katolicyzm polski w warunkach Unii Europejskiej: szanse, zagrożenia, obawy i nadziei. Red. J. Baniak, t. 2. Poznań 2004, s. 209-225.
- [6] Chojecka E.: Dzieje badań nad sztuką Górnego Śląska i Zagłębia. W: Rocznik Katowicki, T. 8. Red L. Zasraniec. Katowice 1980, s. 9-15.
- [7] Dąbrowski W.: Kwestia cieszyńska. Zbiór dokumentów z okresu walki o Śląsk Cieszyński 1918 – 1920. Katowice 1923.
- [8] Foltýn D. a kolektiv „Encyklopedie Moravských a slezkých KLÁSTERŮ”. Libri, Praha 2005.
- [9] Galantowicz B.: Rozwiązania urbanistyczne barokowych zespołów budowli jezuickich na Śląsku a problem akomodacji w działalności misyjnej Jezuitów. Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej 1997.
- [10] Kaděra B.: Opavské chrámy, Grafis s.r.o., Opava, 2002. ISBN 80-238-8754-8.
- [11] Łobozek O.: Marcin Maksymilian OH „Działalność Bonifratrów cieszyńskich w latach 1946 - 1996”, Cieszyn: Klasztor Bonifratrów 1996.
- [12] Maleczyńska E.: Ruch husycki w Cechach i w Polsce. Warszawa 1959.
- [13] Popiołek F.: Dzieje Cieszyna od założenia do czasów najnowszych. Cieszyn 1906.
- [14] Popiołek F.: Orłowa i Ostrawa Polska, Cieszyn 1915.
- [14] Potokowski E.: Zakony rycerskie. Warszawa: Bellona1995. ISBN 83-11-08450-5.
- [15] Rabiej J.: Architektura sakralna chrześcijaństwa w wymiarach funkcji pozaliturgicznych. W: Człowiek – potrzeby - środowisko. Katowice 2005 s. 213-22.5
- [16] Romanò C.: Opactwa i klasztory Europy. Twój Styl, Warszawa 1999.
- [17] Samek B.: Umělecké památky Moravy a Slezka 1 (A-I) Praha 1994.
- [18] Samek B.: Umělecké památky Moravy a Slezka 2 (J-N) Praha 1999.
- [19] Siebert P.: Historia Kościoła. Warszawa 1938.
- [20] Tesař P.: Materiále ke stavebním aktivitám kongregace Milosrdných sester III řádu sv. Františka

na severní Moravě a ve Slezsku. ČSZM B49, 2000.

[21] Uherek B.: Założenia klasztorne – architektura, funkcja i społeczne oddziaływanie. Materiały III Konferencji Doktorantów Wydziałów architektury (KDWA3). Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Gliwice 2008.

[22] Uherek – Bradecka B.: Architektura klasztorów na Śląsku Cieszyńskim i w Księstwie Opawskim do 1939 roku. Gliwice: Politechnika Śląska 2012.

[23] Urbánek J.: O řádové ošetřovatelské škole při slezské zemst nemocnici v Opavě, Československa nemocnice 1930.

[24] Wihoda M.: Stagnace a úpadek řádu německých rytířů na Opavsku ve 14. a na počátku 15. století, ČSZM B42

[25] Zakon Braci Mniejszych w liczbach. „Fraternitas“. 165, s. 1 (2010-05-01). Rzym: OFM

ANALYSIS OF OBJECTS RELATED WITH MONASTICISM CAUSED UNTIL THE YEAR IN 1939 IN CIESZYN SILESIA AND THE DUTCHY OF TROPPAU

SUMMARY

The article discusses the problem of historical research architecture of monasteries in the region of Cieszyn Silesia and the Duchy of Opava.. The core considerations , an analysis of the wider architecture of orders arising on the selected area since the beginning of 1939 and the impact to its additional functions (secular), very often complementary functional program monasteries. Analysis allowed us to create a typology of objects and determine the function of supporting that with the passage of time take up more and more space in the presented objects. They also touch upon so far neglected the issue of the social impact of religious objects .

KEYWORDS

monastery, architecture, function, social interaction